

נו. בגמר תפילת נעילה, תוקעים תשר"ת. וי"א שאין לתקוע רק תקיעה אחת. חולה השוכב לבדו בבי"ח אין צריך לתקוע לפניו תקיעה זו.

נז. חולה שקשה לו לילך לביהכנ"ס לומר "יזכור", יאמרנו ביחידות בחדרו.

אכילה לחולה ביום הכפורים

נח. חולה שהרופא קבע שעליו לאכול ביום הכפורים, יקיים מצוה באכילתו. והתורה הקדושה שציותה "ועניתם את נפשותיכם" – היא עצמה ציותה "ונשמרתם מאד לנפשותיכם". וכתב הרמב"ן במלחמות ה' סנהדרין ע"ד: "אין שום מדת חסידות לחולה שיש בו סכנה להחמיר על עצמו שלא יחללו עליו שבת או יום הכפורים, ואדרבה – המונע עצמו במקום סכנה, הרי זה מתחייב בנפשו. שנאמר: "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש – מיד נפשותיכם אדרוש את דמכם".

נו. "מועד לכל חי" סימן ט"ז אות ק"ד. ויעוין תרכ"ג ו' וברמ"א. ואם יש עשרה חולים בחדר רק שלא התפללו יחד בציבור. צ"ע.

נז. פשוט. וכך מבואר בשו"ת "דודאי השדה" סימן י"ב דאין זה דבר שבקדושה שיצטרך עשרה דוקא.

נח. וכך כתב הרמב"ן בתורת האדם דף י"א. וכן הובא בר"ן יומא פ"ג: וכן כתב המאירי בחיבור התשובה עמוד תע"א, שכל המתחסד בזה הרי הוא מכלל שופכי הדמים. וכך כתב "ערוך השלחן" תרי"ת, והבאר היטב בסימן תרי"ז ג' כתב בשם שכנה"ג שמאכילין אותו בעל כרחו.

וכמדומה שמהרי"א אסאד כתב דהו"ל מצוה הבאה בעבירה וכמדומה כע"ז בסימן ק"ס, וכך כתב מהר"ם שיק סימן ר"ס, ויעוין "עונג יו"ט" סימן מ"א.

ונראה להוסיף על דברי מהרי"א אסאד דקיימת סיבה נוספת לומר דלא קיים כל מצוה בתעניתו (בנוסף למצוה הבאה בעבירה), והוא בהקדם דברי התניא רבתי, סימן פ' וז"ל: "ואם הוא חולה, או שהיו לו חטטין בראשו, סך כדרכו ואינו חושש, כלומר דלא גריע אכילה מינה, שהרי חולה מאכילין אותו ביוכ"פ".

וכתב גליוני הש"ס יומא ע"ז: "ודבריו פליאה עצומה, בחולה דמאכילין אותו, היינו חולה שיש בו סכנה, וכאן אפילו חולה סתם שרי, משום דאינה סיכה של תענוג". עכ"ל.

ואולי אפשר ליישב דברי קדשו של התניא כדלהלן: חולה מסוכן שמתענה אינו מקיים מצוה, כי התורה צוה ביוכ"פ לענות נפש, ולא להמית נפש, וחולה מסוכן המתענה אינו מענה נפשו כי אם הורגו ולא מקיים מצוה בזה. ונמשיל משל למה הדבר דומה, למוהל שבמקום לחתוך את הערלה חתך את הגיד כולו, האם קיים בזה מצות מילה? הוי אומר שחטא גדול בידו וסרך מצוה לא קיים. ונראה דזה ההסבר ברש"י שכתב ביבמות ס"ד: שהמל תינוק חולה בשבת לא רק שעבר על חטא שסיכן את חייו, אלא גם חילל שבת כי אין כאן מצות מילה. ונראה שההסבר הוא שמצות מילה גדרה היא שהנימול ישאר חי, ובבשרו יחרט אות ברית קודש, אבל אם מסכן את חייו אין בזה מעשה מצוה של ברית כי אם מעשה מגונה של רציחה.

ונראה דה"ה במצות עינוי שביוכ"פ שהמצוה היא לענות את הנפש כאשר הוא נשאר בחיים, אבל צום הגורם ליסורי מות הרי זה איבוד נפש ואין זו צורת המצוה. ולפי זה יוסברו דברי התניא שכתב דמי שיש לו חטטין בבשרו סך כדרכו דמניעת הסיכה בכגון זה – אינה עינוי בלבד כי אם פציעה בבשרו וזאת לא צוה התורה, וכשם שחולה אוכל ביוכ"פ משום שהצום לא יענה אותו אלא יהרגהו, כך בסיכה שהימנעות הסיכה תפצענו ולא תענהו, וזאת לא צוה תורה.

אלא שעדיין צ"ע מנ"ל דזוהי הסיכה שחולה אוכל ביוכ"פ, אולי הטעם הוא דפקו"נ דוחה כל האיסורים? ואולי בעל התניא הבין כך מסברא.

ונביא דוגמאות של צדיקים שנכנסו לקצת סכנה כדי לקיים מצוה.

א. נאמר בתורה (דברים ל"ג, ט') על שבט לוי "ובריתך ינצורו" – ופרש"י, אותם שגולדו במדבר, של ישראל, לא מלו את בניהם, והם היו מלין את בניהם. והנה ביבמות ע"ב. איתא בטעמא דלא מלו ישראל את בניהם במדבר מפני סכנה, שלא נשבה להן רוח צפונית או משום חולשא דאורחא, ותמוה איך מלו בני לוי? ובפרט למש"כ רש"י ביבמות ס"ד: אסורא וסכנתא, ותירץ המלבי"ם (יהושע פ"ה, פ"ד) דסמכו על השגחת הי"ת. ויעוין חת"ס אור"ח תשובה ר"ח שגם עמד על שאלה זו ותירץ באופן אחר.

ב. בספר ויקרא (כ"ו, כ"ד) נאמר ברש"י על הפסוק "ונתתם ביד אויב": "לפי שאין מלינים את המת בירושלים, וכשהם מוציאים את המת לקברו, ניתנים ביד אויב". וצ"ב איך מותר להסתכן עבור מצות "אין מלינים את המת בירושלים"? ולענ"ד דאולי לא היתה שם סכנה ודאית וברורה כל כך, והיה מותר להם להסתכן, ולסמוך על השגחת השי"ת וכנ"ל. והאלשיך הקדוש מתרץ באופן אחר.

ג. בדרכי תשובה קנ"ז י"א הביא בשם שו"ת טוב טעם ודעת קמא קפ"ט, לענין אם מותר להחמיר על עצמו ולכנוס בספק סכנה במקום ספק מצוה, והביא ראיה להיתר. ויעו"ש בשאלה ק"ץ שהוכיח מרש"י ר"ה כ"א גבי דם תהא אחריתו, דמשמע ממנו דמותר להחמיר. וראוי הוא לעשות כך. ויעוין ב"דברי מלכאל" ח"ה, שאיסור "אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש" – לא נאמר על סכנה שהיא בגדר מיעוט.

אכילה לחולה ביום הכפורים

דברי שמואל

ד. כתב ה"פתחי תשובה" קנ"ז ג': בספר תפארת ישראל בברכות פ"א מ"ג כתב, מותר להכניס עצמו לספק סכנה, היכא דלא שכיח היזיקא, ומצוה דעסיק בה אגוני מגני, וראיה מר"ע שהכניס עצמו לספק סכנה בנטילת ידים, שהיה סומך את עצמו שלא יניחו שומר האסורים למות בצמא. ואף שאמר מוטב שאמות מיתת עצמי ולא אעבור על דברי חברי – כלומר – מוטב להכנס לספק סכנה חמור.

ה. בט"ז או"ח תר"ד א' נאמר במעשה דחייט שמביא הטור, על השאלה השניה ששאל המושל את החייט, למה הכנסת עצמך בסכנה ליקח את הדג מעברי, וכי כזה צוה לך הקב"ה? השיב לו: ודאי אין זה בכלל הצווי, אלא שמצד הסברא עשיתי כן כיון שיש לנו בטחון בו יתברך שיכפר לנו עונותינו, בכלל הבטחון שהוא שלא תכעוס עלי...

ו. ביומא ל"ה מסופר על הלל שירד עליו שלג, וצ"ע איך סיכן עצמו הלל לישיב על הגג והשלג יורד עליו, הלא נאמר בב"ק ס"א. אמר דוד כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו על דברי תורה, אין אומרים הלכה בשמו. ויעוין "בן יהודע" מש"כ על כך. ויעוין "אור גדול" בשו"ת א'.

ז. כתוב בשו"ת הרדב"ז ח"ג תמ"ד: "שאלת ממני על מה שכתבו בשם הריב"א כי חלה חוליו אשר מת בו, וחל יום הכפורים באותן הימים ואמרו לו הרופאים אם לא תאכל ודאי תמות ואם תאכל שמא תחיה והוא ז"ל אמר, ברי ושמא, ברי עדיף ולא רצה לאכול ומת, תנצב"ה. ורצית לדעת דעתי, אם יפה עשה או לא? והשיב: "...לפיכך אין ראוי ללמוד ממנו, כי אפשר דריב"א ז"ל הרגיש בעצמו דאפילו שיאכל ימות, דלב יודע מרת נפשו, והיינו דקאמר ברי ושמא ברי עדיף, כלומר הברי שלו עדיף משמא שלכם, ולפיכך לא רצה לאכול". עכ"ל. יעו"ש. וראיתי בקדמונים האומרים שהחמיר על עצמו כי לאדם גדול יש רשות להכנס לספק סכנה. יעוין אבנ"ז חו"מ קצ"ג וז"ל, אלא ודאי כיון שהיה חסיד לא היה צריך לעשות עפ"י הרופאים... ויעוין אבנ"ז אבהע"ז פ"א.

ח. כתב ה"חזון איש" שבת נ"ט וז"ל: "ובזמננו שמצוי מאד חלאים מתרגשים בתנוקות, נראה דכל שיש ספק שיגרום לו קלקול מעיים לעצור או לשלשל, הוא בכלל ספק סכנה.. ומי שמיקל בדבר אין מזניחין אותו. ומי שבוטח בה' וקובע מזונות בנו באופן שאין מבשלין בשבילו בשבת וכבר הורגלו בכך אין מזניחין אותו". עכ"ל. הרי שקיים מצב של סכנה ובכ"ז מותר לבטוח בה'. וגם בנוגע לבנו הקטן.

ט. כתב המשנ"ב רמ"ח כ"ז: "... ועפ"י סומכין עכשיו שמסכנים בעצמם קצת שלא לחלל שבת כדי שלא יהיה איסור למפרע על מה שיצא". ותמה הגאון הקדוש מרן ר' אלחנן איך מותר לסכן עצמם? ונלענ"ד דהתשובה היא שמסכנים עצמם "קצת", תיבה זו קצת לא היתה כתובה אצל ר' אלחנן, אך רבנו הח"ח הוסיף מלבד תיבה זו "קצת", כלומר בקצת סכנה מותר להסתכן וצריך ביאור כמה היא ה"קצת"?

י. כתב המשנ"ב שכ"ט י"ט ואפילו ספק סכנה נמי עדיף וכו' ולא לדקדק ביותר.

יעוין תשב"ץ ח"א ג' בענין עליה לרגל איך היו מניחים בתייהם ועריהם ובאים כולם לירושלים? אף שהתורה הבטיחתם מהאויב, באמרו לא יחמוד איש את ארצו מ"מ קשה הוא,

סעיף נח

קלה

וכו', ומכאן רמז לשלוחי מצוה אינם נוזקים לא בהליכתם ולא בחזירתם.

בספר "עמודא דנהורא" מסופר על מסירות נפשו של הגאון הצדיק ר' יוסף חיים זוננפלד זצ"ל, דבימים של פרעות ופוגרומים כשהציאה לרחוב היתה כרוכה בסכנה היה רי"ח מל אותם, והוא נכנס לרובע הערבי עד למקום הברית ולא הועילו תחנוני בני הבית בל יצא לדרך.

ובספר "שיח יצחק" מסופר שנכבדי חברון הפצירו בגאון ר' אליהו מני שיבא לכהן שם כרב וסירב. אכן כשהגיעה שם המגיפה ועשתה שמות בעם, שינס ר' אליהו מתניו ועמד בין החיים והמתים, ואת המתים הביא לקבורה, ואילו את החיים סעד על ערש דוי ולא חת ולא זע מהמגיפה. וסמך על מאמר חז"ל שלוחי מצוה אינם נוזקים. והנה זקנינו הצדיק ר' אריה נכנס למצורעים ולא חש מהסכנה וגמל עמם חסד רבות בשנים. גם מסופר על החזו"א שהוא קבר בשעת מגיפה מתים, וכששאלוהו איך סיכן חייו ולא פחד שידבק, השיב: הנני מפתח יותר מלא לקבור ממה שכן לקבור.

ולענד"נ שאם מתוך אלף אין אחד מת, מותר מן הדין לא לחוש לו, והמקור לכך הם דברי המג"א שט"ז שכתב: "וגם אחד מאלף שהיא מסוכנת". וכך כתב המג"א בשם המ"מ והמאירי הובא דבריו במשנ"ב ש"ל ה' וז"ל: "ואין אחת מאלף מתה מתמת לידה". וכך כתב החת"ס ביור"ד רמ"ה וז"ל: "במילה איכא סכנה"... והנה עינינו רואות שאפילו אחד מאלף ישראלים אינו מת מחמת מילה? וצ"ל דמצוה מגינה"... מבואר בלשונו דלסכנה כזו שאחד מאלף לא מסתכן מותר לא לחוש.

1234567

כתב הרמב"ם פרק י"א מהלכות רוצח הלכה ה' וז"ל:

"הרבה דברים אסרו חכמים מפני שיש בהם סכנת נפשות, וכל העובר עליהן ואומר "הריני מסכן בעצמי ומה לאחרים עלי בכך", או: "איני מקפיד בכך", מכין אותו מכת מרדות.

והקשה ה"מנחת חינוך" תקמ"ו י"ב (מצות מעקה) וז"ל: "ולכאורה איסור תורה יש כמו מכשולות וכו', ואפשר "לא תשים דמים וכו'", אינו אלא אם יש מכשול לאחרים, וזה דקדק הרמב"ם וכתב מה לאחרים עלי.

אך "רק השמר ושמור" דלדעת הרמב"ם הוא עשה וקאי על עצמו, א"כ איכא איסור תורה בדבר, וספק סכנה חמור מספק איסור תורה, וצ"ע קצת, עיין חולין י". עכ"ל.

לעומת זאת כתוב ב"שדי חמד" מערכת אלף אות רג"ע (עמוד 68) שבקובץ על יד רפ"ד מדעות כתב וציין את דברי התב"ש סי' י"ג ב', ששם השיג על הד"ת דפשיטא ליה שמה שכתוב "אסרו חכמים" הוא דרבנן, דהא בפ"א כתב הרמב"ם הרבה דברים אסרו חכמים משום סכנה ופשיטא דהוא מהתורה.

ומרן החיד"א ב"יעיר אוזן" מערכת למד אות י"ט השיג על התב"ש וס"ל דלשון אסרו חכמים הוא מדרבנן והאריך להוכיח כן.

ושם ב"פאת השדה" עמוד צ"ז כתב שנית דעות בזה.

והנה לשון הרמב"ם הוא "...וכל העובר עליהן ואומר הריני מסכן בעצמי ומה לאחרים עלי

בכך או איני מקפיד בכך מכין אותו מכת מרדות", והעיר על דבריו מעשה רקח: בגמרא משמע דאינו לוקה, ואפשר דחיובו מחמת האמירה שהפקיר עצמו לעבור על דברי חז"ל.

והנה הסמ"ע תכ"ז י"ב כתב על דברי הרמב"ם הנ"ל הרבה דברים אסרו וכו', מדכתיב השמר לך ושמור נפשך מאד. עכ"ל. משמע דסובר דהאיסור הוא מן התורה.

והוסיף שם באר הגולה צ' וכתב וז"ל: נראה לענ"ד הטעם שהזהירה התורה על שמירת הנפש, הוא מטעם שהקב"ה ברא את העולם בחסדו, להטיב לנבראים, שיכירו גדולתו, ולעבוד עבודתו בקיום מצוותיו ותורתו. כמו שאמר הכתוב כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו, וכו'. וליתן להם שכר טוב בעמלם. והמסכן את עצמו כאילו מואס ברצון בוראו, ואין רוצה לא בעבודתו, ולא במתן שכרו, ואין לך זלזול ואפקירותא יותר מזה ולשומעים יונעם.

לאור זאת נראה דצדיקים המסכנים עצמם מעט כדי לזכות במצוה ובוטחים בהי"ת שיגן עליהם, אין בזה איסור מאחר ולא מזלזלים ולא מואסים ברצון בוראם, אלא להיפך – מתאמצים ומסכנים קצת את חייהם למען המטרה שבראם בוראם שהוא קיום התורה ומצוות. ובוזה יוסברו כל הדברים הנ"ל. אבל סיכון גבוה הנראה כזלזול במתנת הי"ת שהם החיים, אסור גם כשהמטרה היא לזכות בתורה ומצוות.

יא. ניקנור נעשה נס לדלתותיו כמבואר ביומא דף ל"ח. מה נסים נעשו לדלתותיו? אמרו כשהלך ניקנור להביא דלתות מאלכסנדריא של מצרים, בחזירתו עמד עליו נחשול שבים לטבעו, נטלו אחת מהן והטילו לים, ועדיין לא נח הים מזעפו, בקשו להטיל את חברתה עמד הוא וכרכה, אמר להם הטילוני עמה, מיד נח הים מזעפו, והיה מצטער על חברתה... וכתב ה"עיון יעקב": וסמך עצמו דשלוחי מצוה אינן ניזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן. ובשכר שמסר נפשו היתה אח"כ מבצבצת. עכ"ל.

וב"בן יהוידע" נאמר: "ודע דמה, שאמר שישליכו אותו עמה, אין זה בכלל מאבד עצמו לדעת, כי לא היה משליך עצמו לים בידים. ומצינו דאמרו רבותינו ז"ל על צדקיהו גלה עמי מבלי לב, שהיה לו להקיש עצמו בכותל וימות ולא יראה בשחיטת בניו. ועיין בתשובות הרא"ש בספר בשמים ראש סימן שע"ה מ"ש בזה. וכן כאן אם היו משליכים גם (הדלת) השניה, היה עולם חושך בעדו, והיה מצטער צער גדול שהיה מוכרח שימות מרוב צער, ולכן אם אמרו לו לעשות לו כך, אין זה בכלל מאבד עצמו לדעת ח"ו. עכ"ל. ולשיטת ה"באר הגולה" הנ"ל הדבר מוסבר יותר.

ולפעמים עלה שכרו של המתענה בהפסדו כך יש ללמוד ממסכת כתובות ק"ג: מסופר על ההוא כובס כל יומא הוי אתי קמיה דרבי, ההוא יומא (דאשכבתא דרבי) לא אתא, כיון דשמע הכי (שיצאה בת קול ואמרה כל דהוי באשכבתא דרבי מזומן הוא לחיי עוה"ב) סליק לאיגרא, ונפל לארעא ומית. יצאה בת קול ואמרה, אף ההוא כובס מזומן הוא לחיי עוה"ב. והקשה "בן יהוידע": "מי התיר לו לאבד עצמו בידים? ... וידוע דאותו כובס היה חכם גדול ובעל תורה... ונ"ל בס"ד הוא לא הפיל עצמו מגג גבוה הרבה וגם נזהר היה שיפול על רגליו, באופן שלא ימות, ורק יהיה לו שבר רגל לכפרה על זה שלא הלך עם המלואים את רבינו הקדוש. אמנם מן השמים סבבו שנפל אחורנית ונשברה מפרקתו ל"ע וכו'". ומזה נלמד לעניננו לא ליטול את השם אלא לקיים את המצוה כפשטה ולא להסתכן.

אמנם בשו"ת "אבני נזר" חו"מ קצ"ג מביא דעת הרמב"ן פרשת בחוקותי שכתב, כי ברצות ה' דרכי איש, אין לו עסק ברופאים, ושכן היו הנביאים עושים בזמן הנבואה שלא היו דורשים ברופאים אלא בנביאים, וזה היה עונו של אסא שנאמר בו: גם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים, ועפ"ז העלה ב"אבני נזר" שם שרשאי החולה שלא לציית לרופאים, כשמצוים עליו לאכול מאכל איסור לרפואתו, ואפילו אין החולה מוחזק לצדיק רשאי להחמיר על עצמו בזה, ובוטח בה' שירפאהו. אעפ"י שיש בו סכנה.

גם ב"האלף לך שלמה" או"ח שנ"א כתב שבמקום חשש ספק סכנה מותר לאדם להחמיר על עצמו ולהתענות ביום הכפורים, כיון שתענית יום הכפורים הוא מדאורייתא, ואם הוא אדם חשוב, ראוי שיחמיר על עצמו. אולם בתשעה באב שהוא מדרבנן אסור להחמיר על עצמו. עיי"ש.

דבריהם אמורים רק על חשש סכנה קטן אבל לא על סכנה ברורה. שהרי ברור שלא יחלקו על הראשונים הנ"ל. ועיין בספר "חובת הלבבות" שער הבטחון שער ד', שאסור לסמוך על הנס. וכך הם גם דברי הרדב"ז בשו"ת ח"ג תמ"ד, שחלילה לחולה להחמיר על עצמו להתענות ביום הכפורים, אם הרופאים חוששים שבא לידי סכנה על ידי כך ושהחמיר על עצמו הרי הוא מתחייב בנפשו.

אמנם התוס' במסכת ע"ז כ"ז: סוברים אף שבשאר עבירות יעבור ואל יהרג, הרוצה להחמיר על עצמו רשאי. והוכיחו כך מהירושלמי שביעית פ"ד ה"ב, שר' אבא מסר עצמו ליהרג, ובלבד שלא יאכל נבילה.

דבריהם אמורים דוקא במקום של קידוש ה' כשבאים להעבירו על הדת, אבל לא בחולה, כמבואר ברדב"ז ח"ד סימן ס"ז שאפילו לדברי התוס', חולה המונע עצמו מחילול שבת ויום הכפורים, הוא חסיד שוטה, וה' יבקש את דמו מידו. וכן פסק החיד"א ב"ברכי יוסף" יור"ד של"ו שאסור לחולה לסמוך על הנס.

מכתב ששלח האדמו"ר מבעזלא למחותנו האדמו"ר מוויז'ניץ זצ"ל:

יעוין להלן הערה קט"ז ובתוך הדברים כתב זכרתי עת שאאמו"ר זצ"ל היה חולה והלכנו במבוכה פן לא ירצה לאכול ביה"כ אמנם הוא ז"ל בגודל צדקתו היה זריז בדבר ותיכף אחר כל נדרי מיהר וצוה ליתן לו לאכול כפי שהיה צריך ואמר בזה הלשון הריני מוכן ומזומן לקיים מצות בוראי כפי שאמרו חז"ל, ואכל בשמחה יתירה, כמעט לא ראינו שמחה כזאת רק בעת אכילת מצה ונטילת לולב,

לכאורה יש להעיר, הרי סוף סוף לא קיים מצות "ועיניתם", ואם כן שמחה זו אצל אדם קדוש זה מה עושה? ויש לתרץ עפ"י ד"ד החת"ס או"ח קע"ב שכתב וז"ל: "חולה שאכל כל היום והבריא ברגע האחרונה חייב בתוספת, שהיום היה קודש אצלו, וכך היא קדושתו שאכל לפיקות נפש. (ולא אכל יותר מהצורך) והרי הוא נהג בו קודש כאשר צוה ה', והרי הוא מוסיף עליה". יעו"ש. וא"כ גם האדמו"ר קיים "ועיניתם" – בזה שלא אכל מזון מיותר.

ועוד, דאפילו אם לא היה מקיים כל מצות עינוי, בכל זאת הרי הוא עשה רצון בוראו, ומה לי אם רצונו יתברך שיצום או רצונו שיאכל, ואם כן יש לשמוח על כך בכל לב כי הצדיקים אינם שמחים בשכר, כי אם במילוי רצונו יתברך.